

THOCOMERIUS–NEGRU VODĀ

De același autor:

Le droit roumain en matière de nationalité, Paris, 1940 (teză de doctorat în drept).

„Démétrius Cantémir, philosophe de l’Histoire“, în *Revue des études roumaines*, XIII-XIV, Paris, 1974, pp. 65–90.

Civilisations et lois historiques. Essai d’étude comparée des civilisations, Mouton, Paris–Haga, 1975 (carte premiată de Academia Franceză); în românește, *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor*, Humanitas, 1999, 2004, 2006, 2007.

„Les «grands boïars» ont-ils constitué dans les principautés roumaines une véritable oligarchie institutionnelle et héréditaire?“, în *Südost-Forschungen*, Band XLVI, München, 1987, pp. 1–56.

Le Pays roumain entre Orient et Occident. Les Principautés danubiennes dans la première moitié du XIXe siècle, Publications Orientalistes de France, 1989; în românește, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne*, Humanitas, 1995, 2002, 2005, 2006, 2007.

Les Aroumains (coordonator la operă colectivă), Publications Langues’O, Paris, 1989; în românește, *Aromânii – istorie, limbă, destin*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

Sur un passage controversé de Kékauménos. De l’origine des Valaques de Grèce, în *Revue roumaine d’histoire*, t. XXX, 1–2, pp. 23–66, București, 1991.

O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri, Humanitas, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2005, 2006, 2007, 2008, 2010, 2011.

Cum s-a născut poporul român, Humanitas Junior, 2001, 2002, 2003, 2005, 2007.

Mircea cel Bătrân și luptele cu turcii, Humanitas Junior, 2001, 2003.

Mircea cel Mare (zis „cel Bătrân“) și luptele sale cu turcii, Humanitas, 2010.

De la Vlad Țepeș la Dracula Vampirul, Humanitas Junior, 2003, 2005.

Însemnările lui Gheorghe Milescu, roman, Humanitas, 2004, 2011.

Există istorie adevărată?, Humanitas, 2004, 2006, 2008, 2009, 2011.

Amintiri din pribegie, Albatros, 2002; Humanitas, 2005, 2006, 2010.

Thocomerius–Negru Vodă, un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești, Humanitas, 2007, 2009, 2011.

Războiul de 77 de ani și premisele hegemoniei americane, Humanitas, 2008.

Amintiri și povești mai deocheate, Humanitas, 2009, 2010.

Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă, Humanitas, 2011.

NEAGU DJUVARA

Thocomerius—Negru Vodă

UN VOIVOD DE ORIGINE CUMANĂ
LA ÎNCEPUTURILE ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Cum a purces întemeierea primului stat medieval
românesc dinainte de „descălecătoare“
și până la așezarea Mitropoliei Ungrovlahiei la Argeș

Noi interpretări

Ediția a III-a revăzută și adăugită

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: S. Skultéty
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Florina Vasiliu

Tipărit la S.P. „Bucureștii Noi” S.A.

© HUMANITAS, 2007, 2009, 2011

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DJUVARA, NEAGU

Thocomerius–Negru Vodă: un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești / Neagu Djuvara. –
București: Humanitas, 2011

Index

ISBN 978-973-50-3332-3

94(498.1)“13” Negru Vodă

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

I

Invazia mongolă din 1241 și retragerea cumanilor de la est și sud de Carpați

Vestea înfrângerii fraților lor de la nord de Marea Neagră, precum și prevestirea unui nou atac al neînchipuitei noi puteri din Răsărit sosiseră neîntârziat la cumanii din părțile noastre și stârnise, fără îndoială, mare îngrijorare și aprigi discuții. De zeci de ani, cum am spus, întru îndeplinirea misiunii sale papale de creștinare a păgânilor, regatul ungar trimitea sporadic peste Carpați delegații de misionari dominicani, care să încerce să-i convertească pe cumani la creștinism. Multe dintre aceste încercări de convertire sfârșiseră până atunci tragic, prin uciderea misionarilor. Vestea dezastrului de pe Kalka convinge însă căpeteniile cumanilor negri să-și schimbe radical atitudinea față de creștinare. Astfel, la începutul lui 1227, Bortz Membrok, cum am spus mai sus, se adresează arhiepiscopului de Strigonium (Esztergom) și-l roagă să vină să-i boteze poporul. Dovadă a importanței pe care regele Ungariei Andrei II o acordă creștinării cumanilor e faptul că trimite la această ceremonie nu numai pe cel mai înalt prelat al Bisericii ungare, arhiepiscopul de Strigonium, ci și pe propriul său fiu, viitorul rege Béla IV, deja asociat la domnie în împrejurări de mare tensiune între tată și fiu – acesta, însărcinat din 1226 cu guvernarea Transilvaniei.

Dintr-o scrisoare de felicitare a Papei Grigore IX către Béla, reiese că botezul a avut loc în primăvara anului 1228. *Magnum Chronicum Belgicum* pomenește de botezarea cu acel prilej a 15 000 de cumani. (Să fie oare o cifră globală? Înclin să cred, pe baza cifrelor ce vor apărea în documente ulterioare, că ar fi vorba numai de bărbații în arme.)

După înființarea episcopiei de Milcov, în această reședință a căpeteniei cumanе, a cărei exactă situare n-a fost până acum stabilită, papalitatea, cu sprijin din partea regelui Ungariei, a purces, după cum reiese din arhivele vaticane, la construirea unui întreg ansamblu – cetate, catedrală, precum și palat episcopal – pentru primul episcop numit, călugărul Theodoric, conducătorul Ordinului dominican din Ungaria.¹

Ferenț, pe urma părintelui C. Auner², crede că episcopului Theodoric i s-a dat cetatea care fusese ridicată de cavalerii teutoni la Crăciuna, pe Milcov – nume care ar aminti de termenul Kreuzburg, adesea folosit de cavalerii cruciați. În jurul acestei reședințe și-ar fi construit episcopul un adevărat oraș, sub numele de Milcovia.

Această întorsătură politică, apropierea cumanilor negri de regatul ungar *ar fi avut probabil ca desfășurare*

¹ Interesant de făcut apropierea dintre acest efort al dominicanilor în Răsărit și radicala stărpire, tot cu ajutorul lor, în frunte chiar cu fondatorul Ordinului, Sf. Dominic († 1221?), a catharilor din Apus. Ultimul act al nemiloasei cruciade, „rugul de la Montségur“, va avea loc în 1244.

² C. Auner, *Episcopia Milcoviei*, în *Revista catolică*, I, București, 1912, p. 544.

firească apariția unui regat sau ducat cuman, a cărui căpetenie ar fi fost vasalul regelui ungar. Un asemenea deznodământ firesc a fost însă năruit de șocul brutal al atacului mongol din 1241, care va amâna cu două generații procesul de unificare a „Cumaniei“, rămase de-acum fără structurile politice și militare ale cumaniilor.

Chiar din 1238, a venit vestea că, din iarna 1237–1238, se urnise din Mongolia uriașa armată a lui Batu-Han și că din ianuarie-februarie 1238 căzuseră pe rând în Rusia Riazan, Moscova, Suzdal, Vladimir și că pierise marele-cneaz Gheorghe. Cumanii fug în două mari coloane, una cu hanul Iona și 10 000 de corturi, peste Dunăre, unde-i atacă pe bizantini, împreună cu „frâncii“ Imperiului Latin din Constantinopol, *alta spre Ungaria, a hanului Kuthen, cu 40 000 de corturi.* Avem, așadar, de a face cu o adevărată migrație, o *Völkerwanderung* sute de mii de oameni, cu bărbați, femei, copii, sute de mii de cai și vite.

Privitor la grupul care s-a îndreptat către sud sub conducerea lui Iona, avem mai multe mărturii. Cronicarul bizantin Nichifor Gregoras relatează că ar fi trecut Dunărea și ar fi fost luat de împăratul Ioan Ducas Vatatzes, care l-ar fi răspândit în Tracia, în Macedonia și în Asia Mică. Mai multe amănunte aflăm de la alt cronicar bizantin, Gheorghe Acropolitas, apoi de la cronicarul cistercian Alberic, în fine de la Joinville, cronicarul Cruciadei a IV-a. După Acropolitas, Ioan Asan II al vlaho-bulgarilor (1218–1241) i-ar fi lăsat pe cumani să treacă spre teritoriile bizantine, unde au început să pustiască Macedonia. Acolo s-au întâlnit cu cruciații

„frânci“ ai împăratului latin de Constantinopol, Baudouin II (1217–1273), și asistăm atunci la ciudata alianță a acestor cavaleri apuseni cu nomazii noștri din stepă. Joinville, care îl califică pe „Jonas“ *le roi des Commain*s și *le grand roi des Commain*s, ne dă amănunte pitorești despre această cumetrie și înfrățire. Scrie Joinville: „Împăratul din Constantinopol și ceilalți nobili ce se aflau la Constantinopol erau atunci aliați cu un popor numit cumani, pentru a avea ajutorul acestora împotriva lui Vatatzes, care era împăratul grecilor.“³

Alianța a fost pecetluită prin trei căsătorii: Guilelm, fiul lui Geoffroy de Méry, conetabilul României, a luat pe o fiică a prințului cuman Soronius (?); Baudouin de Hainaut, pe o a doua fiică, ambele botezate catolic la Constantinopol; Nariot de Toucy, rudă cu regele Franței Ludovic IX (Ludovic cel Sfânt), a luat pe fiica lui Iona. După moartea soțului, ea devine călugăriță, pe când Iona rămăsese păgân, așa că după ce a murit a fost îngropat în afara zidurilor Constantinopolului, după ritul cuman, sub o movilă mare; au fost jertfiți opt ostași înarmați și douăzeci și șase de cai!

Joinville mai povestește și ceremonia frăției de sânge între marele-han și nobilii săi de o parte, împăratul latin și nobilii săi de alta: și-au luat sânge creștându-și venele, iar sângele, amestecat într-o cupă cu vin și apă, a fost băut de toți. Cu toate aceste rituri de frăție pe viață, cumanii vor trece în cele din urmă de partea basileului

³ Joinville, *Histoire de Saint-Louis*, ed. Nathalie de Wailly, ediția a VI-a, Paris, 1878, p. 221. Traducerea română în Ferent, *op. cit.*, pp. 80 *sqq.*

Vatatzes, care-i va răspândi în teritoriile lui, cum ne spune Nichifor Gregoras.

Pe noi ne interesează mai mult soarta celui alt grup, și mai important, cele „40 000 de corturi“ duse de hanul Kuthen spre Ungaria. Sfatul cumanilor de la Milcov, neîndoielnic după lungă deliberare, încredințat că ei nu vor fi în măsură să țină piept atacului, cere regelui Béla IV învoirea de a fi primit tot neamul lor dincolo de Carpați, sub protecția regelui maghiar pe care-l considerau desigur în stare, cu cavalerii săi de tip cruciat și cu posibili săi aliați apuseni, să reziste mongolilor.

La acea dată, Bortz Membrok și fiul său muriseră și fuseseră îngropați creștinește. Dovadă iarăși că „imperiul“ cumanilor era un *continuum*, din Ucraina actuală și până în părțile noastre, această mare migrație se face sub comanda marelui prinț cuman din răsărit, Kuthen, învinsul de la Kalka și socru al marelui-cneaz Mstislav al Galiției. Béla IV, considerând că acești luptători temuți îi puteau fi de folos, atât împotriva dușmanilor, cât și împotriva magnaților dinlăuntru, cu care avea mari supărări, acceptă cererea, dar sosirea în masă a acestei hoarde de sute de mii de oameni, cu tot calabalâcul lor, a însemnat o mare încercare pentru regat. În cele din urmă, regele se hotărăște să așeze această mulțime străină dincolo de granițele Transilvaniei, spre apus. E de presupus că toate instanțele voivodatului, în special conducătorii secuilor și sașilor, trebuie să fi privit cu mare îngrijorare sosirea acestui puhoi dintr-un neam de la care suferiseră de mai bine de un veac atâtea incursiuni de pradă și prăpăd. Cumaniii sunt îndrumați către Tisa inferioară, pentru a coloniza o regiune insuficient

populată, iar regele lor, Kuthen, e luat de Béla IV sub ocrotirea lui, la Pesta. Aici, pe când una dintre coloanele tătarilor pătrunde deja în Ungaria pe la pasul Verecke/Verețki, se întâmplă o dramă care va avea urmări grave asupra sortii cumanilor: la Pesta, gloatele pornite împotriva cumanilor de când intraseră în țară iau cu asalt palatul unde era găzduit Kuthen și îlucid. La vestea acestei crime, masa cumanilor, în loc să-i fie de ajutor regelui împotriva mongolilor, va deveni la rândul ei un mare pericol. Prădând și arzând sate și orașe, cumanii se îndreaptă spre Bulgaria. De abia după retragerea mongolilor, doi ani mai târziu, se va strădui Béla IV să readucă o parte din ei în Valea Tisei, iarăși ca aliați ai regelui împotriva magnaților. Succesorul lui Béla IV, fiul său Ștefan, care nu va domni decât doi ani, va lua de soție o prințesă cumană, și fiul lor, Ladislau IV, zis „Cumanul“ (1272–1290) – fiindcă simpatiza atât de mult cu etnia mamei sale, încât copia până și îmbrăcămintea și tunsoarea cumanilor – va sfârși asasinat.

Retragerea dincolo de Carpați a cumanilor, care reprezentau de un veac și jumătate osatura politică a ținutului, a dat alt curs procesului de naștere a unui stat și a însemnat pentru întemeierea unei *vlaškoje zemlia*, a unei țări românești, o amânare de aproape o sută de ani. *Dar s-ar fi numit ea astfel? Sau cumva – cum apăruse pe hărțile din epocă și cum e numită în Diploma Ioaniților din 1247 – Cumania – așa după cum Gallia devenise Francia, Italia de Nord Lombardia, Spania de sud Vandalusia, Moesia și Tracia Bulgaria, după numele stăpânitorilor barbari?*

*

Marea invazie mongolă din 1241–1242, pornind din sudul Rusiei de azi, s-a desfășurat pe mai multe linii de atac. În Occident, contemporanii care pomenesc de marea invazie vorbesc în general de trei coloane, pesemne din cauza celor trei mari țări creștine din Europa Centrală, cunoscute lor, anume Polonia, Cehia și Ungaria. De fapt, sunt patru coloane principale, adică ale celor patru prinți Genghishanizi: Orda, Batu, Kadan și Böček. A lui Orda, cea mai nordică, s-ar fi despărțit în două – lucru confirmat și de „Istoria secretă” a mongolilor, păstrată într-o traducere chineză din 1370 și zisă *Yüan e ao pi shi*, unde e scris că tătarii, în operațiunile lor împotriva regelui Ungariei (dovadă indirectă, zic eu, că acesta era considerat suveranul cel mai puternic din Europa Centrală), „au înaintat în cinci corpuri, pe cinci căi diferite”. Vom vedea însă că și coloanele mai sudice se puteau împărți în mai multe subdiviziuni la un moment dat.

Cea mai nordică coloană nimicește pe rând imperiul cumanilor albi, marele-cnezat rus de la Kiev, regatul polon și, cu o coloană desprinsă spre nord, cnezatele lituaniene; apoi, îi învinge și ucide pe ducele Henric al Sileziei și pe Venceslas al Boemiei, sprijiniți de cavalerii teutoni.

A doua, mai la sud, a trecut Carpații prin Maramureș și a atacat colonia săsească (*sas*, în textele lui Rogerius și ale lui Rașid od-Din) care exploata minele de argint de la Rodna.⁴ Regăsim altă indicație a atacării Rodnei

⁴ Una dintre mărturiile cele mai vii și cutremurătoare a masacrelor comise de mongoli în înaintarea lor o găsim la

în chiar „ziua Învierii Domnului“ 1241, într-un scurt pasaj (zis *Notitia de Epternac*) din raportul călugărului flamand Wilhelm van Rubroek, trimis de regele Franței Ludovic IX pe lângă marele-han, în 1252–1254.⁵ Un amănunt interesant și tulburător: nu toți sașii sunt atunci cășăpiți, șase sute dintre ei devin apoi călăuze ale tătarilor!

Coloana cea mai sudică, condusă de Böček, s-a despărțit și ea în două, o coloană coborând de-a lungul Siretului, urmând apoi cursul Dunării, probabil pentru a asigura flancul sudic al uriașului front mongol împotriva unui posibil atac al lui Ioan Asan II al vlaho-bulgarilor. Această coloană ar fi pătruns în Transilvania pe la Severin. O coloană principală însă pătrunde în „țara episcopului cumanilor“ (*in terram episcopi Cumanorum*), unde rămăseseră pesemne apărători, căci Rogerius pomenește de o încercare de rezistență. Distrugerea întregului așezământ a fost însă totală. Cronica persană a lui Rașid od-Din⁶ conține, privitor la înaintarea *baghetur*-ului Böček, următoarea precizare:

călugărul italian Rogerius, care, aflându-se în misiune în Ungaria chiar în momentul năvălirii mongole, va fi luat de tătari ca rob în regiunea Pestei și va lăsa mai târziu – el va ajunge și arhiepiscop de Spalato după ce va scăpa din această aventură – o carte intitulată *Carmen miserabile*. Nu se afla chiar la Rodna, dar din relatările pe care le-a cules e probabil ca descrierea lui să fie foarte aproape de realitate.

⁵ Aurelian Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIIIe siècle*, Paris, 1930, pp. 174–175.

⁶ Medic evreu convertit la islam și ajuns mare-vizir al hanilor Genghishanizi din Persia, care a lăsat o extrem de amănunțită și probabil bine documentată cronică a marii invazii mongole din 1241–1242. Va pieri, în cele din urmă, decapitat.

CUPRINS

<i>Mulțumiri</i>	5
Introducere	7
I. Invazia mongolă din 1241 și retragerea cumanilor de la est și sud de Carpați	29
II. Diploma Ioaniților	45
III. Urme turanice în antroponimele și toponimele din spațiul românesc	57
IV. <i>Letopisețul cantacuzinesc</i> și explicația ciudățeniilor din el.	85
V. Thocomer–Negru Vodă și data probabilă a „descălecătoarei“	109
VI. Basarab mare-voivod. Regele Carol Robert încearcă să reia banatul de Severin și suferă o cumplită înfrângere (9–12 noiembrie 1330) . . .	155
VII. Momentul 1359. Alexandru vodă îl cheamă pe mitropolitul de la Vicina la Argeș, abjură catolicismul și devine Nicolae Alexandru	197
<i>Tablou cronologic selectiv</i>	211
<i>Indice de nume de persoane și denumiri geografice</i>	215